

АНАХАРСІС І СКІЛ: ІСТОРИЧНІСТЬ ПОСТАТЕЙ

Постать мудрого скіфа Анахарсіса постійно привертала увагу античних авторів. Для еллінів і римлян він був прикладом людини, яка з гідністю тримає себе і перед звичайним самозакоханим грубіяном, і перед могутнім царем Крезом. Аристотель, Діодор Сицилійський, Лукіан Самосатський та інші античні автори у своїх працях використовували сюжети, пов'язані з Анахарсісом, і зберегли вислови, які, за легендою, належать скіфському філософу. В «Історії» Геродота Анахарсіс має «двійника» – скіфського царя Скіла, який, як і Анахарсіс, загинув за любов до всього грецького.

З моменту публікації статті І.В. Кукліної «Анахарсіс» у 1971 р. досі не було спроби довести або спростувати гіпотезу про те, що в новелах про Анахарсіса та Скіла йдеться про одну й ту саму особу.

З античних авторів, найближчим у часі до описуваних подій був Геродот (V ст. до Р. Х.). Як зазначав сам батько історії, метою його праці було прославлення перемоги греків у війні з персами. Тому скіфи потенційно не могли бути «негативними героями», адже вони також змогли вдало протистояти Дарію. Новели ж про Анахарсіса та Скіла мали слугувати підтвердженням вірності скіфів традиціям і віруванням предків, демонструючи «правильність» цих кочовиків. У «Історії» розповідається, що Анахарсіс відправляється до Еллади для навчання. Після повернення до Скіфії, проводить обряд на честь Матері Богів, щоб виконати дану на чужині обітницю. Під час дійства його вбиває рідний брат цар Савлій за віровідступництво. При цьому Геродот запевняє, що скіфи уникають згадки імені Анахарсіса, вважаючи його зрадником. Наступним прикладом суворого дотримання скіфами звичаїв був Скіл, який став жертвою єдинокровного брата, через любов до еллінських звичаїв [Hdt. IV, 76–80].

Героями Плутарха, Діогена Лаертського і Лукіана Самосатського були відомі в античному світі історичні та міфологічні постаті, однією з яких був і Анахарсіс. У їх працях ми не знайдемо детального опису усього життєвого шляху скіфського філософа – це був добре відомий сюжет. Авторі лише використовували цей колоритний образ для своїх цілей: моралізаторства і повчання. Саме у їх працях зберігся опис діалогів Анахарсіса з Солоном та обставини його подорожі до Афін.

Німецький дослідник В. Алі, вказуючи на схожість сюжетів про Анахарсіса та Скіла, доводить, що скіфський філософ – вигадана постать, приклад легендарної «людини з Півночі», яка володіє багатьма чеснотами. Розглядаючи сюжети Геродота, де йдеться про Скіла та Анахарсіса, вчений постійно вживає терміни «легенда» та «новела».

Таким чином Алі демонструє, що це герої фольклору, а не реальні історичні постаті¹. Схожі думки висловлював і російський дослідник Спиридонов. Вчений вважав, що з постаттю скіфського філософа пов'язано стільки легенд, що його доцільно розглядати лише як літературний образ і не більше².

У 1971 році з'явилася стаття «Анахарсіс» радянської дослідниці Кукліної. У ній вчена вказує на реальність постаті скіфського філософа, розглядає його образ у античній літературі. Дослідниця звертає увагу на те, що в «Історії» Геродота Анахарсіс має «двійника» – царя Скіла. Порівнюючи долі двох скіфських еллінофілів, Кукліна висловлює думку, що розповідь про Скіла – це один із варіантів переказу про скіфського філософа³.

Наведемо факти з «Історії» Геродота, які підтверджують цю гіпотезу. По-перше, ці скіфи народженні від змішаних шлюбів з еллінками [Hdt. IV, 76–80]. По-друге, вони були прихильниками грецької культури і за це вбиті рідними братами [Hdt. IV, 76–78].

На основі письмових та археологічних джерел розглянемо контраргументи цієї гіпотези.

По-перше, у розповіді батька історії немає чіткої відповіді на питання про походження Анахарсіса. Скіл, за Геродотом, без сумніву був представником царського роду [Hdt. IV, 76–78].

По-друге, подорож до Еллади – ключовий момент у житті Анахарсіса. Лукіан Самосатський [Luc. Scyth., 7–8], Діоген Лаертський [Diog. Laert. 1, 102], Плутарх [Plut. Solon 5] з різними деталями описують зустріч скіфського філософа з Солоном. Мандрі Скіла, за Геродотом, обмежуються Борисфеном [Hdt. IV, 78].

По-третє, Скіфи були обурені, що їх цар «охоплений Діонісом». Батько історії розповідає, що саме це стало причиною вбивства Скіла [Hdt. IV, 79]. Анахарсісу ж антична традиція приписує ряд висловів, що засуджують пияцтво⁴.

По-четверте, місце смерті Анахарсіса – Гілея, Скіла – біля Істру [Hdt. IV, 76–80]. З XIX століття «скіфську лісистою область» локалізують біля міста Олешки (Херсонська область)⁵, а Істр співвідносять з Дунаєм⁶.

¹ Aly W. *Volksmärchen, Sage und Novelle bei Gerodot und seinen Zeitgenossen*. Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht. 1921. S. 127–128.

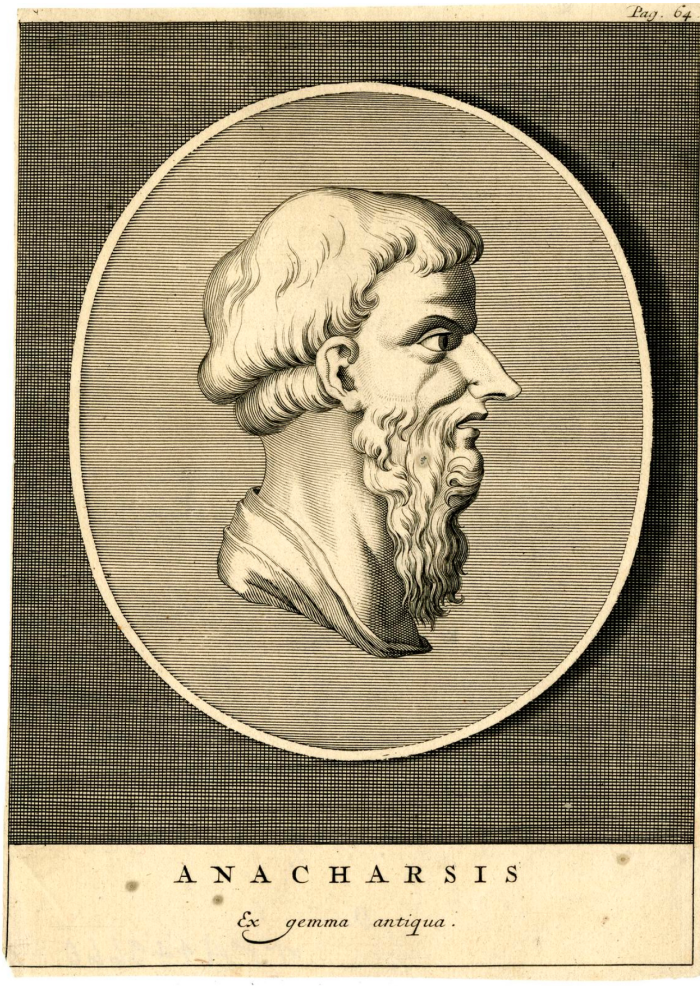
² Спиридонов Д.С. *Уроженцы Северного побережья Черного моря в истории греко-римской мысли* // ИТУАК. № 54. 1918. С. 188.

³ Куклина И.В. *Анахарсис* // ВДИ. 1971. № 3. С. 115–16.

⁴ Русяева А.С., Супруненко А.Б. *Исторические личности эллино-скифской эпохи (культурно-политические контакты и взаимовлияние)*. Киев-Комсомольск. 2003. С. 34.

⁵ Брун Ф.К. *О позднейших названиях древней Гилеи* // ЗООИД. 1858. Т. 4. С. 237.

⁶ Кречетов П.Н. *Письма о Геродотовой Скифии* // ЗООИД. 1889. Т. 15. С. 463.



Портрет Анахарсиса, нібито, скопійований з античної геми. За виданням: Diogenes Laertii de vitis, dogmatibus et apophthegmatibus clarorum philosophorum libri X. Amstelaedami: Henricus Westenius. 1692

На останок, праця Геродота була написана з метою прославити перемогу греків над персами. Скіфський похід Дарія був важливою складовою розповіді і ділив історію Північного Причорномор'я на «до» та «після». Розповідаючи про Анахарсиса та Скіла, Геродот чітко вказує, що перший жив перед перським походом на скіфів, а другий – після [Hdt. IV, 76–80]. Це підтверджує, що для Геродота Анахарсис та Скіл – дві різні особи, розділені важливою історичною подією.

Звернемось до археологічних джерел. Перше – перстень царя Скіла. Цій пам'ятці була присвячена однойменна стаття Ю.Г. Виноградова. На думку дослідника, перстень перейшов до Скіла від діда, або дядька. Місце знахідки артефакту – Добруджа. Цей факт збігаєть-

ся з розповіддю Геродота про місце смерті володаря персня⁷. Оскільки пам'ятка була втрачена під час Другої світової війни, судити про неї можемо лише з зображень.

Друге джерело – графіті з Ольвії: «Анаперр, (син) Анхірса, сколот (?), Аполлону Борею мед батьківський (?) (присвятив)». Ю.Г. Виноградов, у листі до Русяєвої, робить припущення, що «Анхірс» – це скіфське ім'я, яке на грецький манер звучить «Анахарсіс»⁸. Дослідник не встиг завершити розпочату працю і ці напрацювання були надруковані вже після його смерті.

В історичній науці відомий ряд пам'яток під назвою «монети царя Скіла» з Ніконія⁹. Збігається з роками життя правителя-еллінофіла і датування Каришковським срібних статерів Емінака з Ольвії, на аверсі яких зображений Геракл, на реверсі – чотири дельфіни, які оточують солярне коло. Як відомо, дельфіни – символ цього полісу. Геракл же є ключовою постаттю генеалогічної легенди скіфів у «Історії» Геродота¹⁰. Тобто, цілком ймовірно, що вони були накарбовані за правління Скіла.

Таким чином, аналіз згадок Анахарсіса та Скілуря в античній літературі дозволяє стверджувати, що це два окремі персонажі, а не різні трактування одного, як вважав дехто з істориків. Крім того, історичність Скіла підтверджується низкою археологічних та епіграфічних пам'яток. В той же час, речових доказів існування Анахарсіса поки бракує; окрім того варто зазначити, що в античній літературі він найчастіше згадується в контексті життєпису Солона. Тому історичність Анахарсіса залежить від доведення або спростування правдивості біографії Солона.

Література

- Брун Ф.К. *О позднейших названиях древней Гилеи* // ЗООИД. Т. 4. 1858. С. 237–243.
- Виноградов Ю.Г. *Перстень царя Скила* // СА. № 3. 1980. С. 92–110.
- Виноградов Ю.Г., Русяева А.С. *Граффити из святилища Аполлона на Западном теменосе Ольвии* // АНАХАРСИС. 2001. С. 134–142.
- Карышковский П.О. *Монеты Ольвии. Очерки денежного обращения в Северо-Западном Причерноморье в античную эпоху*. Київ: Наукова думка. 1988.

⁷ Виноградов Ю.Г. *Перстень царя Скила* // СА. 1980. № 3. С. 92–110.

⁸ Виноградов Ю.Г., Русяева А.С. *Граффити из святилища Аполлона на Западном теменосе Ольвии* // АНАХАРСИС. 2001. С. 136–142.

⁹ Русяева А.С., Супруненко А.Б. *Исторические личности...* С. 51.

¹⁰ Карышковский П.О. *Монеты Ольвии. Очерки денежного обращения в Северо-Западном Причерноморье в античную эпоху*. Київ: Наукова думка. 1988. С. 49.

Кречетов П.Н. *Письма о Геродотовой Скифии* // ЗООИД. Т. 15. 1889. С. 457–495.

Куклина И.В. *Анахарсис* // ВДИ. № 3. 1971. С. 113–125.

Русяева А.С., Супруненко А.Б. *Исторические личности эллино-скифской эпохи (культурно-политические контакты и взаимовлияние)*. Киев-Комсомольск. 2003.

Спиридонов Д.С. *Уроженцы Северного побережья Черного моря в истории греко-римской мысли* // ИТУАК. № 54. 1918. С. 187–233.

Aly W. *Volksmärchen, Sage und Novelle bei Herodot und seinen Zeitgenossen*. Göttingen. 1921.

Herodotus / with an english translation A.D. Godley. Vol. II: Books 3 and 4 // Loeb Classical Library. London. 1928. XVIII + 416 p.

Plutarch's lives / with an english translation Bernadotte Perrin. Vol. I // Loeb Classical Library. London-Cambrige. 1962. X + 620 p.

Lucian / with an english translation by A.M. Harmo. Vol.V // Loeb Classical Library. London. 1962. VII + 564 p.

Diogenes Laertius Leben und Meinungen berühmter Philosophen / übersetzt und erläutert von Otto Apelt. Leipzig. 1921. Buch I–VI. XXVIII + 341 s.



АНАХАРСІС І СКІЛ: ІСТОРИЧНІСТЬ ПОСТАТЕЙ

Стаття присвячена двом персонажам античної історії та культури, двом скіфам – мудрецю Анахарсісу та царю Скілу, постаті яких в історіографії інколи ототожнюються. На основі аналізу повідомлень античних авторів, а також археологічних та епіграфічних джерел авторка пропонує висновок, що це дві окремі особи, розділені в часі та просторі. Відтак їх не можна ототожнювати. Водночас, якщо історичність Скіла можна вважати доведеною, речових доказів існування Анахарсіса наразі немає, тому його історичність потребує дальшого дослідження, насамперед у напрямку визначення правдивості даних біографії Солона, в якій і оповідається про Анахарсіса.

Кумінова Катерина Андріївна – Київський національний університет (Україна, Київ).

Ключові слова: Анахарсіс, Скіл, антична філософія, Скіфія, Давня Греція.

Kuminova K.A.

ANACHARSIS AND SKYLES: HISTORICITY OF FIGURES

The article is devoted to the two characters of ancient history and culture, two Scythians: the sage Anacharsis and King Scyles, whose figures in the historiography are sometimes considered as one and the same person. Based on the analysis of the reports of ancient authors, as well as archaeological and epigraphic sources, the author proposes the conclusion that they are two different persons, separated in time and space. Therefore, they cannot be identified as one and the same person. At the same time, if the historicity of Scyles can be considered proven, there is no physical evidence of the existence of Anacharsis, so his historicity needs further study, especially concerning the veracity of Solon's biography, which tells of Anacharsis.

Kuminova Kateryna Andriivna – Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv).

Key words: Anacharsis, Scyles, ancient philosophy, Scythia, Ancient Greece.